

ЏОН ЛОК – МИСЛА КОЈА НЕ ЗАСТАРУВА (1704-2004)***Крайшка содржина***

Одбележувањето на триста години од смртта на големиот англиски филозоф и педагог Џон Лок е уште еден повод за навраќање на неговото педагошко учење и укажување на неговото значење. Трудот ги разработува основите на педагошкото систем на Лок кои ја одразуваат неговата филозофска и социјално-политичка вистина. Особено внимание се обрнува на одделните аспекти на воспитувањето кои за Лок се клучни во формирањето на ценствено: физичкото, моралното и умственото воспитување. Размислувањата на Лок за секое од нив е предмет на анализа и на критичко соопредување на нивната историска и актуелна вредност и значење.

***Клучни зборови:* ЏОН ЛОК, ВОСПИТУВАЊЕ, ОБРАЗОВАНИЕ, ФИЗИЧКО ВОСПИТУВАЊЕ, МОРАЛНО ВОСПИТУВАЊЕ, УМСТВЕНО ВОСПИТУВАЊЕ**

Историјата на педагогијата, меѓу другото, има за задача да го чува педагошкото наследство, критички да го вреднува и со научни аргументи да ги проценува педагошките идеи и мислители. Тоа значи дека ние, нејзините проучувачи, имаме професионална обврска да помниме, потсетуваме и укажуваме на значајни појави, настани, и пред сè, личности кои со својата педагошка мисла и дејност го обележале времето во кое живееле и оставиле трага и кај наредните поколения. Џон Лок, англиски филозоф, економист, политичар и педагог од 17 век, е сигурно еден од нив, а неговиот придонес за педагошката теорија и практика е толку голем што ја чувствуваме потребата уште еднаш, овојпат по повод одбележувањето на триста години од неговата смрт, да се навратиме на неговото педагошко учење и да укажеме на неговото значење.

Основи на педагошкото учење

Како и Платон, Аристотел, Монтењ пред него, Русо, Хербарт, Фребел, Дјуи по него, и Лок ја засновува својата педагошка концеп-

ција врз своите филозофски размислувања. Без да навлегувам подлабоко во нивна експликација, сакам само да укажам на некои суштински компоненти на неговото педагошко учење кои директно произлегуваат токму од нив. Основните филозофски размислувања на Лок се насочени кон разјаснувањето на прашањето за потеклото, вистинитоста и обемот на човековото познание. Како застапник на теоријата на филозофскиот емпиризам, тој го отфрла учењето за вродените идеи и укажува дека целокупното наше сознание потекнува од сетилното искуство. Овие негови емпиристичко-сензуалистички сфаќања наоѓаат свој одраз и на педагошки план, во градењето на неговите фундаментални ставови за можностите и границите на воспитувањето. Неговата позната изрека дека човекот со раѓањето претставува *tabula rasa*, празен лист што постепено го испишува искуството, преведена во воспитен контекст значи огромна верба во моќта на воспитувањето и влијанието на општествената средина. Тоа подразбира дека и децата се како чист лист хартија или како восок што можеме да го стискаме и да правиме од него сè што сакаме (Лок, 1967: 175). За Лок воспитувањето ја претставува целокупноста на надворешните влијанија, сила која создава разлики меѓу луѓето и тоа толку големи што „9/10 од луѓето се она што се, добри или лоши, корисни или не, благодарение на воспитувањето“ (*ibid.*, 27). Оваа идеја подоцна ќе ја преземат француските просветители и ќе ја истакнат семоќта на воспитувањето во однос на обликувањето на детската личност. Сепак, ако се анализираат подетално ставовите на Лок, ќе се согледа дека тој не го апсолутизира значењето на воспитувањето, бидејќи истовремено изразува и сомневање во однос на можностите за менување на детската природа: „Господ секому дал по некоја особина која, исто како и неговиот лик, може во извесна мера да се дотера, но тешко е возможно сосема да се измени или да се претвори во нешто што е спротивно на неа“ (*ibid.*, 58). Тоа значи дека воспитувањето може да го помогне развојот на позитивните склоности и да го ограничи оној на негативните, но нив не може суштински да ги измени.

Педагошкото учење на Лок го носи белегот и на неговите социјално-политички сфаќања кои ги отсликуваат стремежите на либералната буржоазија на Англија од крајот на 17 век, а со кои тој се претставува како застапник на теоријата на договор во однос на потеклото на државата и на теоријата за природното право. Со оглед

на тоа што и самиот припаѓа на тој општествен слој, неговата педагогија има одредени историски и општествено-класни карактеристики. Како и филозофските, така и неговите социјално-политички погледи се свртени кон актуелните проблеми на животот, што на неговите педагошки размислувања им го даваат белегот на корисноста и практичноста. Всушност, целта на неговата етика и базата на неговиот педагошки систем ја претставува принципот на корисност и лична среќа на човекот. Овој принцип означува дека воспитувањето, според Лок, е во функција на практичните потреби на човекот, односно на оспособување на детето за практичен живот. Утилитарноста на воспитувањето се согледува првенствено во неговата цел: воспитување на џентлмен, што подразбира, меѓу другото, разумен и морален човек кој умее далекувидо да ги води своите работи, кој има смисла за практичните потреби, кој се бори за личен успех и среќа. Џентлменот истовремено поседува здраво тело и здрав дух, префинети манири и умее учтиво да се однесува во својата средина. Џентлменот не го стекнува своето образование на училиште, бидејќи „образованието на неговиот дух и неговото однесување бара постојано внимание и поединечна грижа за секое дете што не може да се постигне со толпа деца“ (ibid., 65). Џентлменот, конечно, во услови на домашно воспитување, стекнува знаења кои не одразуваат одредена образовна традиција, туку такви кои му се потребни и корисни во секојдневниот живот. Иако овие залагања се однесуваат на воспитувањето на „синовите на луѓето од подобриот сталеж“, што му дава на учењето на Лок недемократски белег на класна обоеност и полова дискриминираност, сепак, имајќи го предвид времето во кое живее, воспитувањето на џентлменот во тој општествено-историски контекст е прогресивна цел, бидејќи значи свртување кон реалниот живот и, консеквентно на тоа, кон реалното образование.

Компоненти на педагошкиот систем

Нема многу педагози во историјата на педагогијата чиешто учење може да се оквалификува како педагошки систем, но Лок, секако, е еден од нив. Можеби неговиот систем не е целосен, можеби во однос на повеќе прашања покажува недоследност и колебливост, но, сепак, неговото учење претставува една заокружена целина која се однесува на најзначајните проблеми на воспитувањето, кои покрај

теоретската заснованост ја имаат и вредноста на практичната верифицираност. Имено, поголем дел од неговите мисли за воспитувањето што се поместени во неговото единствено и истоимено педагошко дело објавено во 1693 год, а создавано во претходните девет години, се и практично применувани. Пишувани првично во вид на писма што Лок ги испраќа од Холандија како политички бегалец до неговиот пријател Едвард Кларк кој бара совети за воспитувањето на својот син, Локовите *Мисли за воспитувањето* скоро цел еден век претставуваат широко распространет и користен прирачник за воспитување меѓу припадниците на богатите слоеви. Се разбира, неговиот центлмен не може да биде пожелен модел на однесување кај широките народни слоеви за чии деца тој наменува друга книга *Училишната работа* (On Working Schools, 1697), со која предвидува образование кое оспособува за работа. Ваквата подвоеност во воспитувањето од денешна гледна точка е сосема неприфатлива и единствена оправданост што ја има е општествено-историската. Сепак, и покрај елитистичката одредница, Локовите *Мисли* се и денес значајно воспитно четиво, дотолку повеќе што претставуваат прво, а заедно со она на Херберт Спенсер, и единствено класично дело за воспитувањето што ни го оставила во наследство англиската педагогија.

a) За физичкото воспитување

Лок ја прифаќа познатата изрека на римскиот сатиричар Јувенал *Mens sana in corpore sano* како сопствена формула за среќен живот, што значи дека подеднакво значење придава и на духовниот и на физичкиот развој. Иако најголемо внимание му посветува на моралното воспитување, *Мислите за воспитувањето* ги започнува со изнесување на своите погледи за телесното здравје, укажувајќи на тој начин дека основата на воспитувањето е грижата за нашата „куќичка од земја“. Историјата на педагогијата не познава друг педагог пред Лок кој со толку внимание, познавање и искуство (да не забораваме дека студирал медицина и работел како домашен лекар) зборува за физичкото воспитување. Всушност, тој прв ја разработува теоријата на физичкото воспитување. Притоа, неговите упатства и совети не се однесуваат на лекување на болести, туку на нивна превенција и унапредување на здравјето кај децата. Ако се анализираат неговите погледи, ќе најдеме многу сличности со спартан-

ското воспитување: целта е создавање на силно, издржливо и отпорно тело што се постигнува со секојдневниот режим на детето, со начинот на облекувањето и исхраната. Ќе наведам само некои совети кои, според Лок, се клучни за челичење на здравјето на детето:

- секојдневен контакт со ладна вода: миеење на нозете во ладна вода и нивно почесто изложување на влага (пожелно е чевлите да пропуштаат вода); туширање со ладна вода и пливање;
- лесна облека: без премногу топло облекување или покривање ниту во зима, ниту во лето, бидејќи „нашето тело ќе поднесе сè ако на тоа се навикне уште од самиот почеток“; (ibid, 28) широка облека: „дозволете ѝ на природата да го развие телото онака како што мисли дека е најдобро“; (ibid, 32)
- многу чист воздух: секој ден и во секое годишно време изложување на сонце и ветар без никаква заштита на главата; единствена сериозна закана за здравјето е со загреано тело да се седи или лежи на ладна и влажна земја;
- едноставна храна: без месо во првите години од животот, со многу црн леб, млеко и житарици, со малку шеќер и сол и без многу зачини, да се јаде онолку колку што бара самата природа, на оброци кои не треба да се врзани за точно определено време, да се пие само слабо пиво, од овошје да не се јадат дињи, праски, сливи и грозје, а се препорачуваат јаболки, крушки, јагоди, цреши, рибизли, кои треба да се јадат зрели, за доручек, пред јадење или меѓу оброци и заедно со леб, а особено е здраво сушеното овошје;
- доволно спиење: „од сè што изгледа дека е благо и нежно на децата најмногу им треба сон“; „сонот е единствената потреба“ бидејќи „за растењето и здравјето на детето ништо не е толку корисно како сонот“; (ibid, 38) формирање навика за осумчасовно спиење (од 7-14 год.), за рано легнување и рано станување, за спиење на тврда постела, без да се дозволува излежување;
- уредна столица: навика за секојдневно празнење на цревата по доручек;
- што помалку лекаства: „благо лечење“ со соодветна исхрана и потребен одмор.

Овие сфаќања на Лок за физичкото воспитување претставуваат значајна придобивка во времето кога живеел, бидејќи наместо целосното запоставување на телото што е карактеристика на феудалното воспитување, Лок го истакнува култот за здраво и силно тело како основа за здрав дух и разум. Меѓутоа, овие негови размислувања за активностите, методите и постапките што водат до физичко здравје имаат и денес своја актуелност. Современата медицина, на пример, ја истакнува потребата од калење на детскиот организам преку трите фактори: сонце, вода и воздух, токму она на што инсистира Лок. Педијатрите ја истакнуваат штетноста од претераното затоплување и стегање на детето и препорачуваат што почесто престојување на свеж воздух. Современите нутриционисти сигурно би го поздравиле залагањето на Лок за исхрана на децата богата со млеко, житарици, јадењето на овошјето пред оброк, а не како десерт и што почестото консумирање на сушеното овошје. Можеби најзначајно што Лок ни оставил во аманет е дека здравјето е еден од основните услови за среќата на човекот и за неговата општествена корисност и дека физичкото воспитување не е само телесно вежбање, туку претставува единство на физичката активност, добрата исхрана и правилното облекување. Иако во неговата концепција можат да се најдат и сфаќања кои денес би биле тешко прифатливи, бидејќи понекогаш претерувал во барањето за челичење на детскиот организам (на пример, ретко кој родител би дозволил неговото дете да биде мокро во нозете или сред зима да ги мие нозете и телото со ладна вода, да не ја заштитува главата од студ, ветар или јако сонце, да не јаде месо или да пие пиво, макар и слабо, колку што сака), сепак, неговите погледи имаат големо значење за развојот на теоријата и практиката на физичкото воспитување, особено во поглед на методиката.

б) За моралното воспитување

Здравото тело ја претставува основата на воспитувањето, но тоа не е цел сама за себе, туку неговата сила и крепкост е потребна за да може да ги слуша и извршува наредбите на нашиот дух кој, според Лок, е најважното за кое треба да се грижиме. Затоа на образованието на духот, како што самиот го нарекува моралното воспитување, тој посветува најголемо внимание. И својата теорија на моралното воспитување ја гради врз емпиристичко-сензуалистичкото

сфаќање на моралот во чија основа се наоѓа веќе споменатиот принцип на индивидуалната корист. Најважно барање, според него, е дисциплината на духот, што значи дека центрименот треба да биде воспитуван така што ќе може да владее со своите страсти и да се потчинува на наредбите на разумот: „Главното начело и основата на секоја добрина и вредност се состои во тоа човекот да биде во состојба да се откаже од своите желби, да се бори против своите склоности и да го следи единствено она што разумот вели дека е најдобро иако срцето го влече на друга страна“ (ibid., 42-43). За да се постигне ова барање, неопходно е со моралното воспитување да се започне уште во раното детство. Формирањето на карактерот, моралната дисциплина и развојот на волјата кај детето треба да се одвива на воспитаната патека што ја трасира неговиот родител и воспитувач, која води од почетна строгост кон сè поголема благост во однесувањето: „На тој начин тој (вашиот син заб.ав.) додека е дете ќе ви биде послушен поданик, како што и треба да биде, а кога ќе порасне, ќе биде ваш верен пријател“ (ibid., 47). Значи, неопходно е децата додека се мали да се повинуваат на волјата на своите родители, преку стравот и почитта кај нив да се негува послушноста и покорноста, бидејќи „оној кој уште во детската кошула навикнал во сè да има своја волја, тоа ќе продолжи да го сака и кога ќе облече панталони“. Меѓутоа, цврстата рака на родителот која доведува до покорност и благост на детската волја не значи и рака која предизвикува насилство и болка, бидејќи „претераната строгост создава безволни, плашливи и млаки духови и потиштени души кои тешко ќе можат да се подигнат и да постигнат некаков успех во животот“ (ibid., 50). Оваа умереност во моралното воспитување, според Лок, се остварува преку неколку основни средства: навиките, наградите, казните, поуките и примерот.

Навиките ја претставуваат основата на моралното воспитување. Формирањето на добра навика претпоставува повторување на пожелното однесување сè додека тоа не стане „втора човекова природа“, а тогаш таа ја има моќта автоматски, „сама од себе, лесно и природно и без учество на помнењето“ (ibid., 57) да го регулира поведението на детето: „Она што мислите дека им е потребно на децата всадувајте го кај нив со постојано навикнување секогаш кога за тоа ќе се укаже добра прилика, а ако е можно и самите создавајте им ги тие прилики“ (ibid., 57). Лок особено ја нагласува потребата од послед-

но и систематско изградување на повеќе навики кај децата: да се воздржуваат од барања и да владеат со своите склоности, а тоа ќе ги научи на скромост, покорност и издржливост; да поднесуваат болка, бидејќи „машкоста и неосетливоста на духот се најдобра заштита против злото и несреќите во животот“; (ibid., 101); да се однесуваат културно и да ги почитуваат другите; да бидат питоми кон секое живо суштество и ништо без потреба да не расипуваат или уништуваат (ibid., 107); да ја развиваат интелектуалната љубопитност. Лок дава и драгоцен мисли за тоа како навиката помага во справувањето со самоволието, плачењето, плашливоста, свирепоста, мрзливоста и лажењето кај децата. Ова воспитно средство, или како што го нарекува самиот, метод, има исклучителна важност, бидејќи на тој начин дознаваме и дали она што го бараме од детето одговара на неговата сила и природа. Воспитувачот е должен да ја проучи детската природа, да ги идентификува детските способности и склоности и нив да ги развива по пат на вежбање и формирање навики, бидејќи „секоја природа треба да се развива до таму до каде што може“ (ibid., 58). Ова барање на Лок сите воспитни влијанија да се засновуваат на природните особености на детската возраст и да бидат во согласност со индивидуални одлики изразува еден длабоко хуман однос кон детето и почитување на неговата природа. Токму затоа, тоа и денес ја има својата воспитна вредност и претставува една од карактеристиките на современиот воспитно-образовен процес.

Лок големо внимание обрнува на казните и наградите. Тоа се стравот и надежта во воспитувањето, лошото и доброто, „мамузи и узди кои го придвижуваат човечкиот род и кои го водат, па затоа мора да се служиме со нив и кај децата“ (ibid., 52). Наградата и казната кај Лок не се однесуваат на сетилното задоволство и физичката болка, туку се од многу посуптилна природа: „Почитта и срамот се пред сите други средства, најсилен поттик за нашиот дух... Ако им влеете на децата љубов кон добриот глас и страв од карањето и срамот, вие во нив сте всадице добар нукулец кој постојано ќе се развива и ќе ги упатува кон сè што е вистинско и чесно“ (ibid., 53). Имајќи предвид дека само срамот и стравот од незадоволство се единствената вистинска стега, сосема е разбирливо што Лок се спротивставува на средновековната сурова дисциплина и примената на физичкото казнување. Викањето и тепањето се најлошата постапка со која можеме да се

служиме во воспитувањето (ibid., 50), бидејќи тоа е ропска стега која создава ропски дух, а стравот од прачката само привидна покорност. Меѓутоа, во исклучителни случаи и многу ретко Лок, сепак, го дозволува и физичкото казнување: „Тврдоглавоста и упорноста во непослушноста мораме да ги отстраниме со тепање и сила, зашто за нив друг лек не постои“ (ibid., 72). Особина која не ја толерира е и лажењето и за неа исто така следи физичко казнување, но само како крајна нужност, откако претходно се исцрпени сите други благи средства. Лок ја разработил методиката на физичкото казнување, укажувајќи дека тоа треба да биде праведно, одмерено според степенот на сторениот престап, многу ретко и не треба да следи веднаш по стореното дело за да не се помеша со гневот на оној кој казнува: „Децата треба да почувствуваат од вашето благо држење и вашиот мир, дури и кога сакате да ги казните, дека она што го правите е разумно од ваша страна, а корисно и потребно за нив“ (ibid., 74.). Значи, Лок се залага секогаш со децата да се постапува како со разумни суштества, бидејќи на тој начин се поттикнува нивната гордост која може да претставува најсилно средство за нивно управување. Ова познавање и почитување на детската личност се согледува и во начинот на изрекувањето на наградите и казните: „Прекорот и укорот... не само што треба да се изрекуваат со трезвени, сериозни и мирни зборови, туку и насамо и одвоено. Меѓутоа, пофалбата која децата ја заслужуваат треба да се искаже јавно и во присуство на другите“ (ibid., 55). Сигурно се бројни генерациите кои ја почувствувале на своја кожа или како деца или како воспитувачи наградата и казната и различните начини на нивното изрекување и ја искусиле плодотворноста на Локовите совети.

Со оглед на тоа што Лок инсистира на разумното однесување на децата, сосема логично е што големо значење им придава и на поуките. Поучувањето има ефект ако се прави на начин што е достапен за децата и ако не се остварува по пат на морални придики, правила и прописи. Се разбира, правила на однесување мора да има, но младоста бара малку правила, а со нивното зацвстување преку навиката постепено можат да се додават и нови. Сепак, од сите патишта за поучување на детето и за формирање на неговото однесување Лок смета дека најлесен, наједноставен и најуспешен е примерот, зашто ништо не продира така благо и така длабоко во човечката душа како примерот (ibid., 75). Наместо да се оптоварува детското помнење со

многу правила и прописи кои децата често не ги разбираат и кои лесно ги забораваат, потребно е да им се покаже пример на она што се бара од нив: „Било какви поуки да им давате на децата и било какви умни предавања за воспитувањето да им држите секој ден, на нивното однесување најмногу ќе влијае друштвото во кое се движат и однесувањето на сите кои ги опкружуваат“ (ibid., 61-62). Во прв ред, тоа се родителите и воспитувачите.

Лок посветува големо внимание на моделот на воспитувач или домашниот учител што треба да го ангажира секој центлмен за воспитувањето на своето дете. Неговиот избор треба да биде грижливо и внимателно направен исто толку колку што таткото треба да внимава при изборот на жена за својот син. Воспитувачот треба да биде разумен, трезвен и учен, добро воспитан, да се разбира во секој вид однесување, да има животно искуство, што значи добро да го познава светот, обичаите, навиките и маните на своето време за да може на детето да му го прикаже светот таков каков што е: „Главната задача на воспитувачот е да го научи детето добро да се однесува и да го образува неговиот дух, да всади кај својот ученик добри навик и начела на добрина и мудрост, постепено да го научи да ги познава луѓето и кај него да разбуди љубов и волја за подражавање на сè што е извонредно и достоинствено за пофалба, а за постигнување на сето тоа да му влее сила, одлучност и волја“ (ibid., 86). Овие размислувања на Лок јасно укажуваат колкаво големо внимание обрнува на различните аспекти на моралното обликување на идниот центлмен. Самиот Лок неговите пожелни морални особини ги синтетизира во три збора: *добродетел*, што подразбира љубов и чесност: „Да го научиме детето на време да ги сака другите и да биде добар кон нив значи да го научиме да биде чесен човек, бидејќи секоја неправда главно потекнува од претераната љубов кон самиот себе од недоволната љубов кон другите“ (ibid., 121); *мудроси*, како способност за далекувидо водење на своите работи без лажење и итрини; и *добро воспитување*, што значи ниту да се преценуваме самите себе, ниту да ги потценуваме другите.

Моралното воспитување ја претставува основата на Локовата педагогија. Како и во физичкото, така и во моралното воспитување, Лок се раководи од едно основно начело: детето не смее да се разгалува. Како што дисциплината на телото е неопходна за да се има добро здравје, така дисциплината на духот ја претставува потребната

стега за развивање на добар карактер. Многу од наведените морални особености на идниот центлмен и особено, начинот за нивното формирање, се пожелни и прифатливи модели на однесување и кај денешното дете. Многу драгоцени мисли за навиките, наградите, казните, примерот, третманот на детето, Лок им оставил во наследство на денешните родители и воспитувачи. Во современи услови, кога голем број од нив одгледуваат разгалени деца, а самоволноста, отсуството на добро воспитување, одговорност и почит стануваат сè поизразена појава, навраќањето на Локовите мисли може да значи учење или барем потсетување на некои подзаборавени лекции. Всушност, вредноста на неговото образование на духот ја гледаме во тоа тоа што тоа и денес нуди одговор на бројни морални дилеми. Меѓутоа, личната оценка што е резултат на критичкото согледување на целината на неговото учење содржи и одредени резерви во однос на некои негови сфаќања. Имено, педагогијата на Лок, а особено моралното воспитување, би ја оквалификувала како машка, не само заради тоа што зборува исклучиво за воспитувањето на машките деца од страна на машки воспитувачи (во неговите *Мисли за воспитувањето* не се споменуваат мајка и ќерка, туку само центлмен татко кој воспитува син за центлмен), туку и заради основата на воспитниот стил што го застапува: строгоста е секогаш пред благоста, ограничувањата пред слободата, разумот пред емоциите. Токму затоа, на моменти се чини дека Локовиот воспитување, иако можеби ефикасно, сепак е премногу разумско и ладно, во него се чувствува отсуството на женската, емотивната, уметничката страна. Разумот е навистина најчесто мудар и непристрасен судија кој донесува одлуки за правилно дејствување, но детето не смееме да го лишиме од доживувачкото богатство што го даваат емоциите; сонот не може да биде единствениот што на децата им дава благост и мекост; музиката, сликарството и поезијата не можат да се гледаат само низ призмата на корисноста. Сепак, утилитарноста и практичноста, иако се значајни параметри на успешноста, не се одговор на сите човекови потреби и не ги одразуваат сите димензии на човековата големина, особено не моралната.

в) За умственојто воспитување

Можеби изгледа необично, но за Лок, учењето претставува најмалку важен дел од воспитувањето. Ученоста е додаток на морал-

ното воспитување; читањето, пишувањето и знаењето на други работи е потребно, но не и најважно. Улогата на наставата тој ја согледува не во изградување на учени луѓе, туку во изградување на образован деловен човек: „Добар и разумен човек, искусен и вешт во водењето на своите работи има далеку поголема предност отколку голем научник кој ги нема овие квалитети“ (ibid., 129). Размислувањата на Лок за умственото воспитување се насочени кон критичко согледување на содржината и методиката на наставата во тогашните училишта и кон формирање на нов концепт на наставна работа кој е во склад со возрастните и индивидуалните особини на ученикот и потребите на животот. И во однос на содржините на наставата, тој поаѓа од принципот на корисност и се залага за изучување на следните предмети: читање, пишување, цртање, мајчин јазик, француски јазик, латински јазик, аритметика, геометрија, географија, историја, астрономија, етика, граѓанско и природно право, филозофија на природата, кноговоство. Овие содржини јасно укажуваат дека Лок се залага за реално образование, односно за усвојување на знаења кои се потребни за практичниот живот. Освен нив, Лок смета дека центлменот мора да совлада и некои вештини како што се мечување и јавање, кои се корисни и за телото и за духот, танцување кое развива спретност и убаво држење, а ја истакнува и вредноста на градинарството или земјоделството и столарството, и на некои занаети: стругање, лакирање, резбарство, обработка на стакло и скапоцени камања. Овие вештини не ја намалуваат вредноста на оние кои се занимаваат со наука или кои се деловни луѓе, туку тие им овозможуваат одмарање на веќе заморените сили преку промена на активност (ibid., 169). Со тоа Лок укажува на вредноста на активниот одмор на што особено инсистира современата рекреација. Освен тоа тие ја развиваат љубовта кон работата, а истовремено го спречуваат безделничењето кое доведува до повеќе пороци. Воспитувањето, според Лок, исто како и кај Коменски и Монтењ, треба да заврши со патување во странство кое на младите им овозможува да научат странски јазици и да го запознаат животот и обичаите на другите народи.

Лок е особено значаен и актуелен со своите погледи кои се однесуваат на методиката, односно на тоа како треба да се учи. Ќе истакнам некои од неговите размислувања кои претставуваат основни обележја и на современата методика на наставата:

- учење преку игра и со задоволство (ова особено се однесува на стекнувањето на елементарната писменост);
- учењето треба да биде без принуда, пријатно, привлечно и да буди интерес: „Потрудете се она што го барате од децата да биде што попријатно и попривлично и да не се врзува за никаква непријатна и застрашувачка мисла“ (ibid., 140);
- во учењето не треба претерано да се инсистира на вежбање на помнењето, а помнењето на фактите да се базира на разбирање и размислување, а не на механичко бубање;
- учењето треба да биде постапно, да се поаѓа од она што на децата им е едноставно и јасно;
- учењето треба да биде што повеќе нагледно;
- учењето треба да развива интелектуална љубопитност;
- учењето треба да создава навика за самостојно мислење, односно да ги оспособува учениците да го воочуваат сличностите и разликите и самостојно да донесуваат одлуки;
- во учењето не е најважно децата да научат сè што треба да знаат, туку да се развива интерес и љубов кон науките и да се оспособуваат за самообразование.

* * *

Се надавам дека во изнесените карактеристики на педагошкиот систем на Лок може да се најде одговорот на прашањето зошто неговото учење претставува мисла која не застарува. Од временска дистанца на три столетија може да се согледа неговото историско значење. Во времето кога живеел тој направил значаен исчекор на воспитен план, зашто по својата суштина неговото учење е критички насочено кон схоластичката воспитна практика и свртено кон проблемите на животот и реалното образование. Тој ги разработел воспитните проблеми од гледиштето на потребите на англиската буржоазија од 17 век, а со многу од нив го подготвил теренот на француските материјалисти од 18 век и особено Русо во чиешто учење некои негови идеи добиваат поширока научна и општествена афирмација. Но учењето на Лок, секако има и своја актуелна димензија. Тоа не значи дека сите негови размислувања се прифатливи. Класниот

карактер на неговото воспитување, конзервативните сфаќања во однос на жената, што значи занемарувањето на мајката како воспитувач и на воспитувањето на женските деца, пренагласената улога на разумот и запоставувањето на емоциите, потценувањето на улогата на уметноста во формирањето на личноста, се некои од критичките забелешки што би можеле да ги упатиме до него. Можеби едно од најзначајните разидувања на Локовата и современата педагогија се состои во пристапот кон детето: Лок секогаш детето го гледа како иден возрасен, него не го интересира детството само по себе, туку она што следува по него. Но, од друга страна, од Лок имаме и многу да научиме: неговата теорија на физичкото, умственото и, особено, моралното воспитување, почиваат на вредности кои и денеска настојуваме да ги оствариме во воспитно-образовната работа: почитување на детската личност, водење сметка за индивидуалните и возрасните обележја, доследно и систематско формирање правилни навики, користење на примерот како најважно воспитно средство, отфрлање на физичките казни, развивање на критичко и самостојно мислење, конечно, укажување на потребата од градење на некои денеска, за жал, подзаборавени добродетели кои му ја даваат вистинската големина на човекот, иако тој кај Лок е само центлмен: чесност, искреност, скромност, умереност, верност, издржливост, дисциплинираност. Сите овие мисли за воспитувањето претставуваат „вечно зелени“ пораки кои треба да ги негуваме во секојдневната воспитна практика како трајно наследство од светската педагошка ризница.

(Рецензент: *проф. д-р Киро Камберски*)

ЛИТЕРАТУРА

Лок, Ц., 1967, Мисли о васпитању, Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије.

Lok, Dž. (1962) *Ogled o ljudskom razumu I i II*, Beograd: Kultura.

Ogrizović, M., Pedagoška misao Džona Loka kao izraz klasnog kompromisa iz 1688 god., *Pedagoška stvarnost*, 1964, br. 8. str. 533-542.

- Petrović, G. (1955) *Engleska empiristička filozofija*, Zagreb: Matica Hrvatska.
- Zaninović, M. (1988) *Opša povijest pedagogije*, Zagreb: Školska knjiga.
- Žlebnik, L. (1983) *Opšta istorija školstva i pedagoških ideja*, Beograd: Prosveta.

Suzana MIOVSKA-SPASEVA

**JONH LOCKE-EVERLASTING THOUGHT
(1704-2004)**

ABSTRACT

Marking three hundred years of the death of the great English philosopher and pedagogue John Lock is another occasion to overview his pedagogical thought and to emphasize its meaning. The article elaborates the foundations of the pedagogical system of Locke, which reflect his philosophical and socio-political ideas. Special attention is being paid to the specific aspects of the education, which according to Lock, are crucial for the gentlemen formation: phisical, moral and intellectual education. Locke's views for each of them are subject of analysis and critical assessment of their historical and contemporary value and meaning.

Key words: JOHN LOCKE, EDUCATION, PHYSICAL EDUCATION, MORAL EDUCATION, INTELLECTUAL EDUCATION